

АБУ НАСР ФАРОБИЙНИНГ ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ МИЛЛИЙ ҒУРУРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ҚЎШГАН ХИССАСИ

Г.Б.Умаралиева

“Ижтимоий-гуманитар ва педагогика” кафедраси
ЎзДСМИ катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Абу Наср Фаробийнинг илм-фан тараққиётига қўшган хиссаси ва ўз замонасида Шарқ маданияти ривожига кўрсатган саъй-ҳаракатлари тўғрисида сўз юритган.

Аннотация: В этой статье рассматривается вклад Абу Насра Фараби в развитие науки и его усилия по продвижению восточной культуры в свое время.

Summary: This article deals with Abu Nasr Farabi's contribution to the development of science and his efforts to promote the Oriental culture in his time.

Калит сўзлар: Илмий мерос, цивилизация, миллий ғурур, менталитет.

Ключевые слова: Научное наследие, цивилизация, национальная гордость, менталитет.

Keywords: Scientific heritage, civilization, national pride, mentality.

Шарқ оламининг, бутун инсониятнинг илм-фани, маданияти ва маърифати та-раққиётига бебаҳо ҳисса қўшган буюк мутафаккир, илк Уйғониш даврининг қомусий алломаси Абу Наср Фаробийдир. Абу Наср Фаробийчалик буюк аллома унинг замонасидагина эмас, балки ундан олдин ҳам бўлмаган. Айтишларига қараганда,-дейди Ал-Байҳақий,-ҳакимлар аслида тўртга бўлган, иккитаси исломдан олдин чиққан Арасту ва Искандар (Афрудусий) бўлишган бўлса, кейинги иккитаси ислом даврида етишган Абу Наср Фаробий билан Абу Али ибн Синодир.

“Фозил одамлар шаҳри” асари ўз даврининг машҳур асарлари қаторида тилга олинади. Бунинг сабаблари жуда ҳам кўп. Ижтимоий, сиёсий, ахлоқий

хамда диний характери жиҳатдан асарни бемалол “фалсафий энциклопедия” сифатида талқин этишимиз мумкин. Зеро, бугунги кунда буюк боболаримиз томонидан яратилган маънавий меросни ўрганиш, талаба-ёшларда миллий ғурурни шакллантириш масаласи долзарб аҳамиятга эгаллигини инобатга оладиган бўлсак, албатта бу мақолам ўқувчи-ёшларда катта қизиқиш уйғотади, деган умиддаман.

Асарни ўқимай, номини эшитган китобхон дарҳол ижтимоий масалалар ҳақида ёзилган асар деб ўйлаши мумкин. Аслида асарнинг 26, 27, 31, 32 бобларигина фозил шаҳар ҳукмдори, шаҳар одамларининг фазилатлари, фозил одамларнинг зидди бўлган жоҳил одамлар ҳақидаги масалаларга бағишланган.

“Фозил одамлар шаҳри” асари биз ёшларга билимимизни юксалтиришда бошқа асарлар каби муҳим аҳамиятга эга. “Абу Наср Фаробий юнон илмини, хусусан Аристотелнинг фалсафий меросини чуқур ўрганиб чиқиб, Ислом оламида илоҳий ҳикматлар манбаи бўлган Қуръон ва ҳадисларга асосланган фалсафа илмига асос солди. Шу сабаб, “Ислом уламолари ичида илк файласуф”, “ал-Муаллиму-с-соний” ва “Шарқ арастуси” номлари билан ғарбу шарқда шуҳрат топди. Илмнинг турли соҳаларига оид 160 дан ортиқ асар ва рисоалар ёзади”.¹¹ Аллома Абу Наср Фаробийнинг асарлари, хоссатан “Фозил одамлар шаҳри” деб номланган асари шарқ маънавиятида янги саҳифани очиб берди. Файласуф алломанинг мазкур “Фозил одамлар шаҳри” асари асрлар оша ҳанузгача башариятни бахт-саодат ва маънавий комиллик сари етакловчи муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилиб келмоқда. Абу Наср Фаробийнинг илмий маънавий меросининг гултожи бўлган бу асарни ўрганиб,

¹¹ Абу Наср Фаробий “Фозил одамлар шаҳри”. А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993й. 63-бет.

илмий тадқиқ этишга ва кенг оммага етказишга юртимизда кенг эътибор берилмоқда.

Абу Наср Форобийнинг фикрича, инсон ўз табиатига кўра ижтимоийдир ва фақат ўзаро боғлиқликда, жамоа бўлиб яшай олади. Чунки ҳар қандай инсон ўзининг оддий кундалик эҳтиёжларини қондириш учун у бошқаларнинг ёрдамига зарурат сезади, бошқалар ҳам худди шу каби ўзаро муносабатлар ўрнатишларига тўғри келади. Шундай қилиб, ҳаётий эҳтиёж инсонда жамоатчилик ҳиссини пайдо қилади ва ўзаро мулоқотни келтириб чиқаради. Абу Наср Форобий «Фозил одамлар шахри» номли рисоласида шундай ёзади: «Табиатига кўра ҳар бир одам шундай тузилганки, ўзининг яшаши ва мукамалликнинг энг юқори даражасига етиши учун унга жуда кўп нарсалар керак бўлади. Ваҳоланки, эҳтиёжидаги ҳамма нарсалар билан у ўзини ўзи таъминлай олмайди ва бунинг учун унга одамлар жамияти керак бўлади, жамиятдаги одамларнинг ҳар бири унга зарур нарсаларни етказиб беради.»²

Абу Наср Форобий жамият пайдо бўлиши ҳақида ўз концепциясини илгари сўради. Одамларнинг ўзаро бирлашишлари сабаблари сифатида куйидаги энг муҳим шарт-шароитларни эътироф этади: аввало, инсонлар, бир-бирининг ёрдамига муҳтождирлар, шу нуқтаи назардан уларнинг ижтимоий вазият ва ҳолатлари бир хилдир; иккинчидан, бир жамиятга бирлашган одамларнинг ҳар бир инсон эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган фаолияти ҳам ижтимоий, ҳам индивидуал мукамалликни қўлга киритишга хизмат қилади. Шу боис ҳам кишилик жамиятининг пайдо бўлиши, Абу Наср Форобий фикрига кўра, эзгу мақсадларга асослангандир. Масаланинг шу тариқа англаниши фозил шахар (давлат)лар пайдо бўлиши заруратининг муҳим ижтимоий-фалсафий асосидир, зеро бундай шахар (давлат)лар Абу

² Абу Наср Фаробий “Фозил одамлар шахри”. А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993й. 79-бет.

Наср Форобий томонидан кишилик бирлашмаларининг энг олий шакли деб эътироф қилинади. Абу Наср Фаробий «Фозил одамлар шаҳри» асарида давлатнинг келиб чиқишини одамларнинг ўз эҳтиёжларини қондиришга бўлган истаги билан боғлайди. Давлатни яхши фазилатли, маърифатли хукмдор бошқариши лозим. Давлатнинг зўровонлик ва бебошликка қурилиши қораланади. Ўрта асрларда Абу Наср Форобий биринчилардан бўлиб, жамият ва ижтимоий-сиёсий ҳаёт таркибини жиддий ўрганиш масаласини кўйди. Ижтимоий ҳаётни ўрганиш соҳасида Абу Наср Форобий бир қатор масалаларни белгилаб берди. Абу Наср Форобийнинг 160 га яқин асари бор. Бевосита сиёсатга оид «Фозил шаҳар аҳолисининг қарашлари ҳақида рисола», «Фуқаролик сиёсати», «Бахтга эришув ҳақида», «Давлат арбобининг афоризмлари», «Намунали шаҳар» асарлари бор. У идеал жамият тузилишини, яъни фазилатли шаҳар аҳолисини беш қисмга бўлади:

- а) Файласуфлар – (фозил кишилар - муносиброқ одамлар);
- б) нотиклар (ширинсухан кишилар, машшоқ, шоир, ёзувчи, дин хиз.);
- в) ўлчовчи (мутахассислар: ҳисобчи, ҳакам, муҳандис);
- г) кўриқчилар (жангчилар, посбон, ҳуқуқ тарғиботчилари);
- д) бойлар (хўжалик ишлари билан шуғулланувчилар, чорвадорлар, савдогарлар).

Давлат бошлиғи ва давлат хизматчилари бошқарув санъатини яхши билишлари керак. Шундай бошқарув кишиларни бахтга, тинчликка олиб боради. Бундай давлатда бошқарув адолатлидир. Аксинча бахтсизлик, уруш ва қирғинларга олиб борадиган бошқарув адолатсиздир. Бошқарув санъати икки қисмдан иборат:

- 1) назарий (бошқарувнинг асосий усули ва қонун ҳақида билим);
- 2) амалий (давлатни идора қилиш).

Ақли деб шундай кишиларга айтамизки, унда ўткир зеҳн-идрок бўлиши билан бирга, фазилатли, яхши ишларни амалга оширадиган, ёмон ишлардан ўзини сақлайдиган инсонлардир.

Абу Наср Форобий мана шу барча хислатларнинг бир одамда бўлиши кийин, бундай туғма қобилият камдан кам одамларда учрайди ва улар нодир инсонлардир. Баркамол инсон топилмай қолса, унда юқоридаги фазилатлардан 6 ёки 5 таси камол топган инсон ҳам ақл ва заковатда беназирлиги туфайли фозиллар шахрига раҳбарлик қила олади, дейди. Фозиллар шахрида бундай одам йўқ бўлганда ана шу имом ёки унинг издошлари чиқарган қонун ва тартибларга амал қилинади. Аввалги имом ўрнига келган кейинги раҳбарда ҳам юқорида айтилган хислатлар ёшлиқдан шаклланган бўлиши лозим. Кейинги имомда яна 6 та фазилат ҳосил қилиниши зарур: 1) донишмандлик; 2) кучли хотира; 3) янги қонунларни ихтиро қилиш; 4) вазиятни тез илғаб оладиган; 5) нотиклик; 6) ҳарбий ишларга моҳирлик, раҳбарлик қилиш. Шу хислатларга эга бўлган шахс топилмаса, 2 киши бирлашиб фозил шахарга раҳбарлик қилиши лозим, дейди. Яъни шу хислатлар икки кишида жамланган бўлса, бири донишманд, иккинчиси қолган ҳислатлар соҳиби бўлса, шу икковини фозиллар шахрига раҳбарликка қўйиш керак, здеб айтади.

Инсоннинг маънавий-ахлоқий камолотида, Абу Наср Форобийнинг катъий уқтиришича, таълим билан тарбия айти бир вақтда олиб борилиши, иложи бўлса олдин тарбия, сўнгра таълим берилиши лозим. Уйда, оиласида яхши тарбия кўрган бола ихлос ва ишонч билан таълим олишга, илм-фанни ўрганишга интилади. Агар ёшларда маънавий камолот заиф бўлса, уларда

з И.А.Каримовнинг “Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожигадаги роли ва аҳамияти”. 1-май 2014 йил.

таълим олишга, ҳаётда ўзига муносиб ўрин эгаллашга иштиёқ сушт бўлади. Ана шуларни ҳисобга олиб, Абу Наср Форобий аввал ёшларни тарбиялаб, меҳнат қилишга ўргатиб, касб-ҳунарни билдириб, кейин таълим бериш лозим, деб таъкидлаган.

Демак, Фаробий таълим-тарбия беришда ёшларни нималар билан қизиқиши, уларни қандай касб-ҳунарга интилиши билан ҳисоблашиш ҳамда интилиш бўлмаган ёшларни маълум бир касбга йўналтириш методикасини бундан ўн аср олдин илгари сурган. Фаробий орзу қилган ва ўз асарида баён қилган бу таълим системаси ҳозирда бизнинг диёримизда тўлалигича ўз ифодасини топган. Ҳозирда етишиб келаётган янги авлод учун тўққиз йиллик ўрта мажбурий таълим ҳамда тўғарақлар, кейин эса уч йиллик маълум касбга йўналтирилган ихтиёрий мажбурий таълим тизими йўлга қўйилганлиги мутафаккир алломанинг орзулари амалда ўз исботини топганлигига яққол далилдир. Биз “Фозил одамлар шаҳри” асарида алломанинг фақат таълимга оид қарашлари ҳақида сўз юритдик. Албатта, бу асарнинг ҳикматлари бисёр. Асар замонлар оша ўзининг қийматини йўқотмаганлигидан ҳам буни яхши англаб етса бўлади.

Алломанинг бу асари қанчалик кўп мутолаа қилинса, у ўзидаги сирларини ва ҳикматларини шунчалик кўп намоён қилаверади. Жумладан, бу асар ёшларимизнинг ахлоқий тарбиясида, айниқса ўзлигини англашда бебаҳо манбалардан бири бўлиб хизмат қилади. Абу Наср Форобий ўзининг ижтимоий-сиёсий, фалсафий таълимотида жамият тараққиётини маънавият ва маърифатсиз тасаввур этиб бўлмаслигани, унинг асосини инсон ва унинг фаолияти, илм-фан, маърифат, ахлоқ ва одоб, таълим ва тарбия ташкил этишини донишмандларга башорат қилган эди. Абу Наср Форобийнинг таълимоти Марказий Осиё, Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларидагана эмас, жаҳоннинг деярли ҳамма халқлари ва мамлакатларида маънавият, маърифат, ахлоқ ва одобнинг ривожланиши учун

йўл-йўриқ, назарий манба бўлиб хизмат қилди. Бунга Ислоом Каримовнинг "Тафаккур" журнали бош муҳаррири саволларига жавобларидаги, " Абу Наср Фаробийнинг ўша машхур "Фозил одамалар шаҳри" асарини эсга олайлик. Бундан минг йилча муқаддам яратилганига қарамасдан, бугунги ўқувчи ҳам бу асардан ҳозирги ҳаётнинг мураккаб муаммоларини ҳал қилишда асқотадиган муҳим фикр ва йўл-йўриқларни топа олади", деган фикрлари яққол мисол бўлади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Абу Наср Фаробий “Фозил одамлар шаҳри”. А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти.1993й.63-бет.
2. Абу Наср Фаробий “Фозил одамлар шаҳри”. А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти.1993й.79-бет.
3. И.А.Каримовнинг “Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожигаги роли ва аҳамияти”.1-май 2014 йил.